

Aktiivista hyvinvointipolitiikkaa EU:n ja OECD:n tuella

Miten työn ja perheen yhteensovittamisesta tuli työpaikkatason kysymys?

Kirsi Eräranta

”Työpaikan joustavat olot auttavat perhe-elämää” (Metro 18.4.2013)

”Työnantajien tarjoama lastenhoitopalvelu sairaalle lapselle on yleistynyt” (Helsingin Sanomat 5.5.2013)

”Perheystävällisyydestä voi tulla jokerikortti työmarkkinoilla” (Turvallisuus uutiset 9.4.2013)

Edellä olevat toteamukset ovat otsikoita keväällä 2013 julkaistuista lehtiartikkeleista. Lehtijutut kertovat meille, miten työnantajat voivat helpottaa työntekijöiden työn ja perheen yhteensovittamista, ja miksi asiaan kannattaa kiinnittää huomiota. Esimerkiksi mahdollisuus lyhentää työpäivää saattaa vähentää sairauspoissaoloja ja heijastua työtulokseen, koska tyytyväinen työntekijä on tuottelias. Etätyömahdollisuus voi puolestaan olla valtti kilpailussa parhaista työntekijöistä, kun osavasta työvoimasta ruvetaan tosissaan kisaamaan. Sairaana lapsen hoitopalvelu taas säästää työnantajalle todennäköisesti rahaa, koska se tulee halvemmaksi kuin sijaisen hankkiminen avaintyöntekijälle.

Kaikissa kolmessa lehtijutussa työn ja perheen yhteensovittaminen nousee esiin työnantajia, työpaikkoja ja työelämää koskevana kysymyksenä. Artikkeleissa painotetaan perhemyönteisten käytäntöjen työnantajille

tuomaa taloudellista ja managerialistista hyötyä. Työelämän joustoista puhutaan erityisesti niiden työntekijöiden kohdalla, joiden työpanosta ei ole helppo korvata; perheystävällisyys ei siis välttämättä koske kaikkia työntekijöitä. Lisäksi lehtijutuissa korostetaan työn ja perheen yhteensovittamistoimien vapaaehtoisuutta: kyse ei ole lainsäädännön määräämistä velvoitteista, vaan esimiehet voivat halutessaan valita työpaikalleen sopivia perheystävällisiä käytäntöjä.

Nämä lehtiartikkelit heijastavat hyvin sitä työn ja perheen yhteensovittamista tukevaa, julkisen vallan ulkopuolisia toimijoita osallistavaa hyvinvointipolitiikkaa, jota on harjoitettu Suomessa kahden viimeisen vuosikymmenen aikana. Tämä hyvinvointipolitiikka on keskittynyt yhtäältä työmarkkinoiden perhemyönteisyyden herättelyyn, toisaalta työntekijöiden tukemiseen työelämän joustojen käyttäjinä. Vanhempien mahdollisuutta lyhentää työaika on tuettu kehittämällä osittaisia hoitovapaita ja -tukia. Äitejä ja isiä on myös kannustettu jakamaan lastenhoitovastuuta vanhempainvapaita ja -rahoja uudistamalla. Sen sijaan julkisten palvelujen kehittämistarpeet ovat jääneet sivuun työn ja perheen yhteensovittamista koskevista keskusteluista. Vielä kolmekymmentä vuotta sitten voimakkaasti esillä olleisiin lasten päivähoiton, varhaiskasvatuksen ja kotipalvelujen laatuun ja saatavuuteen on kiinnitetty tätä ai-

hetta koskevassa hyvinvointipolitiikassa vain vähän huomiota 1990-luvun puolivälin jälkeen. Sen sijaan niin sanottuja ruuhkavuosia eläviä perheitä on kannustettu hankkimaan lastenhoitoapua isovanhemmilta ja ostamaan kaupallisia kotisiivouspalveluja.

Väitöskirjani *Taloudellinen, sukupuolitunut ja transnationaali sosiaalinen: Hyvinvointihallinnan muutos ja kysymys työn ja perheen yhteensovittamisesta* paneutuu siihen historialliseen kehitykseen, jonka kautta työn ja perheen yhteensovittamisesta on tullut keskeisesti työpaikkatason kysymys. Olen väitöskirjassani tutkinut suomalaista työn ja perheen yhteensovittamista edistävää hyvinvointipolitiikkaa 1980-luvulta 2010-luvun taitteeseen. Tarkastelemani ajanjakso kattaa sekä pohjoismaisen hyvinvointipolitiikan ”kulta-ajan” että sen 1990-luvun suunnanmuutoksen jälkeiset vuodet. Olen analysoinut hyvinvointipolitiikkaa ja sen muutoksia työn ja perheen yhteensovittamista käsittelevien hallinnollisten ja poliittisten asiakirjojen kautta. Miten työn ja perheen yhteensovittamista on problematisoitu 1980-luvulta alkaen? Miten tästä aiheesta on tullut ongelmallinen, ymmärrettävä ja hallittavissa oleva kysymys viime vuosikymmenten aikana?

Tutkimustulosteni mukaan viimeaikaiset työn ja perheen yhteensovittamisen toimenpiteet voidaan nähdä aktiivisena hyvinvointipolitiikkana, jonka avulla on tuettu äitien ansiotyöhön osallistumista ja luotu vaihtoehtoja Suomessa yleiselle lasten kotihoidon tuen käytölle (Bonoli 2013). Aktiivista hyvinvointipolitiikkaa on toteutettu tarjoamalla vanhemmille erilaisia osittaisia ja vanhemmuuden jakamiseen kannustavia perhevapaita 1980-luvun lopulta lähtien (ja erityisesti 2000-luvulla) sekä kehittämällä työelämän käytäntöjä 1990-luvun puolivälistä alkaen. Aktiivisen hyvinvointipolitiikan yhteydessä tulee ymmärrettäväksi myös nykyisen sinipunahallituksen harkinta lasten kotihoidon tuen lakkauttamisesta yli 2-vuotiailta lapsilta keväällä 2012 (ks. Rantalaiho 2012, 66-70). Ehdotuksen kariuduttua hallitus on pyrki-

nyt kannustamaan kotiäitejä osa-aikatyöhön joustavan hoitorahan avulla. Molemmat näistä ideoista vastaavat Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD:n Suomelle antamia suosituksia vuodelta 2005 (OECD 2005, 14). Viimeaikaisen kotihoidon tukea koskeeneen kriittisen mediakeskustelun myötä vanhempien osa-aikatyöstä näyttäisi olevan tulossa Suomessakin aiempaa yleisemmin hyväksytty yhteensovittamisen keino.

Tutkimuksen kontribuutiot

Osallistun väitöstutkimuksessani kolmeen yhteiskuntatieteelliseen keskusteluun. Ensimmäkin laajennan siinä hyvinvointivaltiotutkimuksen keskustelua vauraiden länsimaisten ja erityisesti pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden murroksesta (esim. Pierson 2001; Jessop 2002; Kautto ym. 2001; Julkunen 2006). Kirkastan tutkimuksessa oman teoreettis-metodologisen näkökulmani, hallinnan analytiikan (Foucault 1991; Dean 1999; Miller & Rose 2010; Helén 2010) erityispiirteitä suhteessa keskeisimpiin hyvinvointivaltiotutkimuksen lähestymistapoihin. Lisäksi tarjoan empiirisen analyysin pohjoismaisen sosiaalipolitiikan viimeaikaisesta taloudellistumisesta ja markkinoitumisesta (Foucault 2008; Çalişkan & Callon 2009).

Työ- ja perhe-elämän yhteensovittamista tukevan politiikan tavoitteena oli 1980-luvulla lapsiperheiden hyvinvoinnin edistäminen ja sukupuolten välisen tasa-arvon parantaminen. Näiden päämäärien rinnalle on 1990-luvulta alkaen nostettu työllisyys- ja taloustavoitteita. Samalla hyvinvointipolitiikan päämäärät ja keinot näyttävät vaihtaneen paikkaansa. Kysymys siitä, miten taloudellisen kasvun avulla voidaan parantaa perheiden hyvinvointia ja sukupuolten tasa-arvoa on korvattu kysymyksellä, mitä hyvinvointi ja tasa-arvo voivat tehdä talouden hyväksi (ks. myös Palola 2007). Tulkintani mukaan talouspuheen vahvistuminen liittyy tilanteeseen, jossa työn ja perheen yhteensovittamista on

pyrityt määrittelemään uudelleen ei vain julkisen vallan vastuun, vaan myös yritysten sosiaalisen vastuun piiriin kuuluvaksi asiaksi. Tässä tilanteessa yhteensovittamiseen liittyvät asiat ovat olleet talousajattelusta ammentavan kamppailun kohteena: esimerkiksi erilaisia perhevapaita on tarkasteltu niin taloudellisina kustannuksina, riskeinä ja kannustinloukkuna kuin taloudellisina investointeina, kilpailukyvyen edellytyksinä ja kannustiminakin. Työn ja perheen yhteensovittamisen uudet keinot ovat sisältäneet myös markkinainstrumentteja. Erityisesti vuonna 1997 käyttöön otetut yksityisen hoidon tuki ja kotitalousvähennys ovat luoneet pohjaa kotisii-vous- ja hoivapalvelujen kaupallisille markkinoille (Niilola & Valtakari 2006).

Toiseksi osallistun tutkimuksellani feministisen sosiaalipolitiikan ja politiikan tutkimuksen keskusteluun työn ja perheen yhteensovittamisesta ja muista tasa-arvopolitiikan teemoista (Stratigaki 2004; Mahon 2009; Salmi & Lammi-Taskula 2004; Kantola 2010). Tarkastelen minkälaisessa tilanteessa aiemmin marginaalisena nähty ”naiskysymys” on nostettu valtavirtaa edustavan politiikan esityslistalle, ja pohdin tämän kehityksen seurauksia. Analysoin myös, miten sukupuoli kategoriana jäsentää työn ja perheen yhteensovittamisen aiheita Suomessa.

Tutkimustulosteni mukaan työn ja perheen yhteensovittamisesta on tullut keskeinen hyvinvointipolitiikan kysymys Euroopan unionissa, OECD:ssa ja Suomessa erityisesti väestön ikääntymisen johdosta (Duncan 2002; OECD 2007). Niin sanottu huoltosuhde – lasten ja eläkeikäisten suhde työikäisiin tai työelämän ulkopuolella olevien suhde työllisiin – on monissa länsimaissa muuttunut epäedullisemmaksi. Työn ja perheen yhteensovittamisen tukeminen on nähty yhtenä tehokkaimmista keinoista lisätä syntyvyyttä ja vanhempien työllisyyttä sekä näin parantaa tulevaisuuden työvoiman tarjontaa ja sosiaaliturvajärjestelmien taloudellista kestävyyttä.

Tässä yhteydessä merkittäväksi tekijäksi on todettu sukupuoli, joka ohjaa väestöp-

rosesseja, työmarkkinoita ja perheiden hoi-vakäytäntöjä. Suomalaisilla työn ja perheen yhteensovittamista tukevilla toimenpiteillä on kuitenkin toteutettu ristiriitaista sukupuolipolitiikkaa: Esimerkiksi vanhempainvapaiden uudistuksissa on kiinnitetty huomiota miesten tapaan yhdistää työ ja perhe, ja näin on purettu vallitsevaa käsitystä vanhemmuudesta lähinnä äitien asiana. Toisaalta kuitenkin hoitovapaat ja osa työelämän kehittämishankkeista näyttävät kohdistuneen ennen muuta naisiin ja siten vahvistaneen äitien asemaa ensisijaisina hoivaajina. Koko kysymyksenasettelun ydin, työn ja perheen vastakohtapari, liittyy niin ikään sukupuoleen. Julkisen ja yksityisen tai tuotannon ja uusintamisen tavoin työ ja perhe kuuluu länsimaiselle ajattelulle ominaisten käsiteparien sarjaan, jossa ensimmäinen, etuoikeutettu termi yhdistetään miehiin ja miehisyys, toinen taas naisiin ja naisellisuuteen (Liljeström 1996; Lister 2002; Ramazanoğlu & Holland 2002). Pohjoismaista tasa-arvoajattelua 1960–1980-luvuilla luonnehtinut moniulotteisempi tapa hahmottaa ihmiselämää – ei vain ansiotyötä ja perhettä, vaan myös poliittista toimintaa ja yhteiskunnallista osallistumista korostaen – on jäänyt keskusteluista kokonaan pois.

Kolmanneksi jatkan väitöstutkimuksessani foucault’laista keskustelua globaalista ja erityisesti eurooppalaisesta hallinnasta (esim. Barry 2001; Walters & Haahr 2005; Palola 2007; Rasimus & Alasuutari 2009). Analysoin tätä hallintaa ja sen vaikuttavuutta yhden jäsenmaan, Suomen, kohdalla.

Valotan tutkimuksessa, miten työn ja perheen yhteensovittamisesta on tullut Suomessakin ongelmallinen kysymys EU:n ja OECD:n jäsenmaiden yhteisenä huolenaiheena, johon on pyritty löytämään ratkaisuja jäsenmaiden käytäntöjä vertailemalla (Walters & Haahr 2005). Erityisesti EU-jäsenyydellä on ollut keskeinen merkitys siinä, miten työn ja perheen yhteensovittaminen on määritelty Suomessa uudella tavalla työelämän asiaksi 1990-luvun puolivälistä

alkaen. Eurooppalainen politiikka on tarjonnut konkreettisia välineitä kotimaisten työelämän toimijoiden osallistamiseen. EU:n strategiat ja direktiivit ovat luoneet pohjaa suomalaisten työmarkkinajärjestöjen vuoropuhelulle työn ja perheen yhteensovittamisesta. Euroopan sosiaalirahaston tukemissa projekteissa on juurrutettu joustavia työaikaikäytäntöjä ja perhemyönteistä kulttuuria suomalaisille työpaikoille. Kaiken kaikkiaan kansallinen työn ja perheen yhteensovittamista tukeva politiikka noudattaa pitkälti EU:n ja OECD:n linjauksia. Se vastaa sekä Euroopan talous- ja rahaliiton vaatimuksia tiukasta finanssipolitiikasta ja julkisten menojen karsimisesta että EU:n sosiaalipolitiikan aktivoivaa ja ansiotyöhön kannustavaa linjaa, sosiaalisen investoinnin ajatusta unohtamatta.

Kaiken kaikkiaan väitän tutkimuksessani, että työn ja perheen yhteensovittamises-

ta on tullut taloudellinen, sukupuolta korostava ja ylikansallinen ongelma. Tämän ongelmanasettelun kautta on pyritty määrittelemään uudelleen sosiaalisia vastuuta esimerkiksi EU:n ja sen jäsenmaiden, julkisvallan ja työmarkkinoiden sekä äitien ja isien kesken.

Lectio praecursoria

Kirsi Erärannan sosiologian väitöskirja *Taloudellinen, sukupuolittunut ja transnationaalinen sosiaalinen: Hyvinvointihallinnan muutos ja kysymys työn ja perheen yhteensovittamisesta* tarkastettiin Helsingin yliopistossa 17.5.2013 (Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisu ja 2013:7). Väitöskirjan yhteenveto on saatavilla internet-osoitteessa https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/38955/Eraranta_vaietoskirja.pdf

Kirjallisuus

- Barry, A. (2001) *Political Machines. Governing a Technological Society*. London: The Athlone Press.
- Bonoli, G. (2013) *The Origins of Active Social Policy. Labour Market and Childcare Policies in a Comparative Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Çalışkan, K. & Callon, M. (2009) Economization, part 1: shifting attention from the economy towards processes of economization. *Economy and Society* 38 (3), 369–398.
- Dean, M. (1999) *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*. London: Sage.
- Duncan, S. (2002) Policy Discourses on ‘Reconciling Work and Life’ in the EU. *Social Policy & Society* 1 (4), 305–314.
- Foucault, M. (1991) *Governmentality*. Teoksessa G. Burchell, C. Gordon & P. Miller (toim.) *The Foucault Effect. Studies in Governmentality*. Chicago: The University of Chicago Press, 87–104.
- Foucault, M. (2008) *The Birth of Biopolitics. Lectures at the Collège de France 1978–1979*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Helén, I. (2010) Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka. Foucault’lainen hallinnan analytiikka”. Teoksessa J. Kaisto & M. Pyykkönen (toim.) *Halintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus, 27–48.
- Helsingin Sanomat. Työnantajien tarjoama lastenhoitopalvelu sairaalle lapselle on yleistynyt. 5.5.2013.
- Jessop, B. (2002) *The Future of the Capitalist State*. Cambridge: Polity.
- Julkunen, R. (2006) *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Helsinki: Stakes.
- Kantola, J. (2010) *Gender and the European Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Kautto, M., Fritzell, J., Hvinden, B., Kvist, J. & Uusitalo, H. (toim.) (2001) *Nordic welfare states in the European Context*. London: Routledge.

- Liljeström, M. (1996) Sukupuolijärjestelmä. Teoksessa A. Koivunen & M. Liljeström (toim.) *Avain sanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 111–138.
- Lister, R. (2002) The dilemmas of pendulum politics: balancing paid work, care and citizenship. *Economy and Society* 31 (4), 520–532.
- Mahon, R. (2009) The OECD's Discourse on the Reconciliation of Work and Family Life. *Global Social Policy* 9 (2), 183–204.
- Metro. Työpaikan joustavat olot auttavat perhe-elämää. 18.4.2013.
- Miller, P. & Rose, N. (2010) *Miten meitä hallitaan?* Tampere: Vastapaino.
- Niilola, K. & Valtakari, M. (2006) Kotitalousvähennys. Kotitalousvähennys kotipalvelumarkkinoiden luojana ja työllisyyden lisääjänä. *Työpoliittinen tutkimus* 310. Helsinki: Työministeriö.
- OECD (2005) *Babies and Bosses – Reconciling Work and Family Life: Canada, Finland, Sweden and the UK, Vol. 4*. Paris: OECD.
- OECD (2007) *Babies and Bosses – Reconciling Work and Family Life: A Synthesis of Findings for OECD Countries*. Paris: OECD.
- Palola, E. (2007) Näkökulmia eurooppalaiseen sosiaalipolitiikkaan: malli, väestö, resurssit ja kommunikaatio. *Tutkimuksia* 164. Helsinki: Stakes.
- Pierson, P. (toim.) (2001) *The New Politics of the Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.
- Rasmus, A. & Alasuutari, P. (2009) OECD ja Suomen julkisen sektorin muutos. Teoksessa M. Koivusalo, E. Ollila & A. Alanko (toim.) *Kansalaisesta kuluttajaksi. Markkinat ja muutos terveydenhuollossa*. Helsinki: Gaudeamus, 132–155.
- Ramazanoğlu, C. & Holland, J. (2002) *Feminist Methodology. Challenges and Choices*. London: Sage.
- Rantalaiho, M. (2012) Suomalainen lasten kotihoidontuki pohjoismaisessa kehyksessä. Teoksessa J. Sipilä, M. Rantalaiho, K. Repo & T. Rissanen (toim.) *Rakastettu ja vihattu lasten kotihoidontuki*. Tampere: Vastapaino, 65–110.
- Salmi, M. & Lammi-Taskula, J. (toim.) (2004) *Puheelin, mummo vai joustava työaika? Työn ja perheen yhdistämisen arkea*. Helsinki: Stakes.
- Stratigaki, M. (2004) The Cooptation of Gender Concepts in EU Policies: The Case of "Reconciliation of Work and Family". *Social Politics* 11 (1), 30-56.
- Turvallisuus uutiset. Perheystävällisyydestä voitulla jokerikortti työmarkkinoilla. 9.4.2013. [online]. <URL:<http://www.turvallisuus uutiset.fi/sitenews/view/-/nid/6373/ngid/2>>. Luettu 13.5.2013.
- Walters, W. & Haahr, J. H. (2005) *Governing Europe: Discourse, Governmentality and European Integration*. London: Routledge.